

Volume 7/1 March 2019

p. 340/359

**AN EVALUATION ON MENTAL METAPHORS
IN TURKISH**

Türkiye Türkçesinde Akıl Metaforları Üzerine Bir

Değerlendirme

Muna YÜCEOL ÖZEZEN¹

Abstract

Metaphor (Turkish eğretileme, deyim aktarması, Arabic isti'are) is a popular research topic for many scientific disciplines such as literary criticism, linguistics and cognitive sciences. In these scientific disciplines, on the one hand, while theoretically questioned what is metaphor, how it is formed, what is the relation between conceptualization, categorization, functioning of the mind and the metaphor, what is the relation between word and meaning of each of them, and thus how any metaphor is coded linguistically, on the other hand, the metaphors are tried to be analyzed one by one. However, as far as it is determined, no studies have been conducted on the akıl "mind" metaphors yet in Turkish. In this work, the idioms with the word akıl in Turkish (akla sığmamak, akıl süzgecinden geçirmek, akli almamak, akli durmak, akli kesmek etc.) have been examined and also aimed to explain which images the mind concept has and how it has been accordingly metaphorised. There are a total of 101 idioms in the database of the study. Most of them (93 units) were determined by scanning of Güncel Türkçe Sözlük which is on-line use on the web page of Türk Dil Kurumu (date of access: 30.07.2018). Zaltman-Zaltman (2017) constitutes majorly the theoretical basis of the study. Accordingly, in the study, by personal observation method, the sub-metaphorical proposals first obtained with each statement were extracted, then these sub-proposals were placed on specific upper frames (surface metaphors and deep metaphors). As a result, it is found that the concept of mind reflects the deep metaphors of JOURNEY and CONTAINER at most in Turkish, in other words, it has the images of JOURNEY and CONTAINER at most in Turkish.

Key Words: akıl (mind), idiom, semantics, metaphor, Turkish

Öz

Metafor (Türkiye Türkçesi eğretileme, deyim aktarması, Arapça isti'are), günümüzde edebiyat eleştirisi, dilbilim, bilişsel bilimler gibi pekçok bilimsel disiplin için popüler bir araştırma konusudur. Bu disiplinlerde, bir yandan, metaforun ne olduğu, nasıl oluştuğu, kavramlaştırma, kategorizasyon, zihnin işleyişi ile metafor ilişkisinin ne olduğu, bunların her birinin sözcük'le ve anlam'la ilişkisi, dolayısıyla da metaforun dilbilimsel olarak nasıl işaretlendiği kuramsal olarak sorgulanırken, bir yandan da tek tek metaforlar çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, tespit edildiği kadarıyla Türkiye Türkçesinde henüz akıl metaforları üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde içerisinde akıl sözcüğü geçen deyimler (akla sığmamak, akıl süzgecinden geçirmek, akli almamak, akli durmak, akli kesmek gibi) incelenmiş, akıl kavramının hangi imgelere sahip olduğu ve bunun sonucunda da nasıl metaforlaştırıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın veri tabanında toplam 101 adet deyim bulunmaktadır. Bunların büyük bölümü (93 adedi) Türk Dil Kurumu'nun web sayfasında on-line kullanıma açık olan Güncel Türkçe Sözlük'ün taranmasıyla belirlenmiştir (erişim tarihi: 30.07.2018). Çalışmanın kuramsal tabanını büyük ölçüde Zaltman-Zaltman (2017) oluşturmaktadır. Buna göre, çalışmada, kişisel gözlem yöntemiyle, ilk olarak her bir deyimle elde edilen alt metaforik önermeler

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
mozezen@cu.edu.tr

çıkarılmış, ardından bu alt önermeler belirli üst çerçevelere (yüzeysel metaforlar, metaforik temalar ve derin metaforlar) yerleştirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye Türkçesinde akıl kavramının en fazla olarak YOLCULUK ve KAP derin metaforlarını yansıttığı, başka bir deyişle Türkiye Türkçesinde akıl kavramının en fazla olarak YOLCULUK ve KAP imgelerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: akıl, deyim, anlambilim, metafor, Türkiye Türkçesi.

Giriş

Metafor (Türkiye Türkçesi *eğretileme*, *deyim aktarması*, Arapça *isti'âre*), antik Yunan felsefesinden bu yana üzerinde düşünülen bir konu olmakla birlikte, bugün dünyada ve Türkiye'de birçok bilimsel disiplin için (edebiyat eleştirisi, dilbilim, eğitim, bilişsel bilim, bilişsel dilbilim, bilişsel anlambilim, ruhbilim, toplumbilim, reklam-pazarlama, mimarlık) hayli popüler bir merak konusu durumundadır. Çalışmalar büyük ölçüde metaforun ne olduğu, nasıl oluştuğu, herhangi bir ifade biçimini metafor yapan ölçütlerin ne olduğu, kavramlaştırma, kategorizasyon, zihnin işleyişi gibi temel sorunsallarla metafor ilişkisi ve metaforların dilbilimsel yönü gibi kuramsal sorgulamalar biçimindedir. Bunun yanı sıra çeşitli dillerdeki çeşitli metaforlar da incelenmekte ve çözümlenmeye çalışılmaktadır. Ancak, gerek Türkiye Türkçesi (çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde yalnızca "Türkçe") gerek diğer dillerde henüz bütün metaforların çözümlendiği söylenemez. Örneğin, tespit edildiği kadarıyla, Türkçede *akıl* metaforları üzerine henüz herhangi bir çalışma yapılmamıştır.² Bu motivasyonla hazırlanan bu makale, Türkiye Türkçesinde

² M. Kemal Yunusoğlu, Türkçede metafor çalışmalarının başlangıç aşamasında olduğunu belirtmektedir (2016, s. 47). Gerçekten de Türkiye'deki metafor çalışmaları, 1- metafor üzerine kuramsal nitelikli çalışmalardan çok Batı literatüründeki kuramsal çalışmaları anlama çabası içinde olan ve bunlar üzerinden belirli metaforları çözümlenmeyi amaçlayan çalışmalardır, 2- daha çok edebiyat, eğitim ve reklam-pazarlama alanlarında yapılmaktadır, 3- daha çok yüksek lisans ve doktora çalışmaları veya makaleler biçimindedir, 4- büyük ölçüde 2000'li yıllar itibarıyla başlamıştır. Metaforla ilgili olarak yapılmış tez çalışmalarından bazıları şöyle sıralanabilir: Ayad Enad Khalaf Al-Luhaibi, *Metaphor and Creativity in Language: The Impact of Metaphor on Sentence Meaning* ("Dilde Metafor ve Yaratıcılık: Cümlelerin Anlamında Metaforun Etkisi") (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2017; Esranur Efeoğlu, *The Metaphorical (Re)construction of Turkey in Political Discourse: A Corpus-Driven Critical Metaphor Analysis* ("Siyasi Söylemlerde Türkiye'nin Metaforik Olarak Yeniden Yapılandırılması: Bir Derlem-Odaklı Eleştirel Metafor Çözümlemesi") (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015; Damla Çil, *Ortaokul Öğrencilerinin Temel Fizik Kavramlarına Yönelik Metaforik Algularının İncelenmesi* ("Investigation of the Metaphoric Perceptions for the Concept Of Basic Physics of the Secondary School Students") (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kırıkkale 2018; Zeynep Budak, *An Inquiry on Flow Metaphor in the Context of Digital Creativity* ("Dijital Yaratıcılık Bağlamında Akış Metaforu Üzerine Bir Araştırma") (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2018; Muhammet Fatih Adıgüzel, *Corpus-Driven Lexical Profiles of Turkish Fear Verbs and Metaphorical Profiles of Somatic Fear Idioms in Turkish* ("Türkçe Korku Eylemlerinin Derlem Çıkışlı Sözcüksel Profilleri ve Türkçedeki Somatik Korku Deyimlerinin Metafor Profilleri") (Basılmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2018; Sinem Çapar, *Metaphors of Disease and Desire in the Works of Olive Schreiner and Halide Edib Adıvar* ("Olive Schreiner ve Halide Edib Adıvar'ın Romanlarında Bir Metafor Olarak Hastalık ve Arzu") (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2017; Kübra Mızrak, *İhsan Oktay Anar'ın Kitab-ül Hiyel Adlı Eserinde Metafor*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2017; Burak Ercan, *Oğuz Atay'ın Hikayelerinde Metafor* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2017; Coşkun Liktör, *Metaphor of Spectrality, Psychoanalysis and Culture* ("Hayalet Metaforu, Psikanaliz ve Kültür") (Basılmamış Doktora Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016; Şahsade Dilay Aydoğdu, *A Comparative Study of the Road Metaphor in American Fiction in the Novels on the Road, Revolutionary Road and the Road* ("Amerikan Kurgusundaki Yol Metaforunun Yolda, Devrim Yolu ve Yol Romanlarında Karşılaştırmalı Çalışması") (Basılmamış Doktora Tezi), Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2015; Mahmut Bolkar Öztekin, Fuzuli ve Şeyh Galib Divanlarında Ney Metaforu ("The Ney Metaphor in the Şeyh Galib's and Fuzuli's Literatures") (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler

içerisinde *akıl* sözcüğü geçen deyimler üzerinden, *akıl* kavramının hangi imgelere sahip olduğunu ve bunun sonucunda da nasıl metaforlaştırıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın veri tabanında toplam 101 adet deyim bulunmaktadır. Bunların büyük bölümü (93 adedi) Türk Dil Kurumu'nun web sayfasında on-line kullanıma açık olan *Güncel Türkçe Sözlük*'teki verinin eleştirel bir gözle taranmasıyla belirlenmiştir. Bu tarama sırasında örneğin *akıl alma-* ile *aklı alma-* ve *akıl erme-* ile *aklı erme-* deyimleri tek veri olarak değerlendirilmiş, *akla sığar gibi*, *Akıl var izan var*. benzeri deyim kabul edilemeyecek sözler inceleme dışında tutulmuştur. Ayrıca, *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunmayan *akıldan kalma-*, *akla yakın ol-*, *aklına gelme-*, *aklı bulan-*, *aklı çalış-*, *aklı es-*, *aklı şaş-* ve *aklı yatma-* gibi deyimler de birer veri olarak ele alınmıştır. Çalışmada Türkçedeki akıl metaforlarının çözümlenmesinde bu deyimler öncelenmiş ve çalışma bu deyimlerle sınırlandırılmıştır. Çünkü, bir deyim zaten en az bir değişmeceli (mecaz) anlam içerdiği için düz-dilden doğal olarak ayrılır. Bununla birlikte, akılla ilgili atasözleri (*Akıl kişiye sermayedir. Akıl para ile satılmaz. Akıl yaşta değil baştadır. Akılları pazara çıkarmışlar, herkes yine kendi aklını beğenmiş. Aklın yolu birdir.* gibi), akılla ilgili kalıpsözler (*akıl alır gibi değil, akıl işi değil, akla sığar gibi, aklınla bin yaşa* gibi), akılla ilgili metaforik birleşik sözler (*akıl defteri, akıl hocası, akıl küpü, akıllara zarar, akıllı kut* gibi) de akıl metaforlarının ortaya konmasına olanak veren son derece zengin verilerdir.

O. Cebeci, "Bir kavram, başka bir kavramsal alandan alınan yapılarla değil de, kendi başına algılanıyor ve yapılandırılabilirse o kavram metaforik değildir." diyor (2013, s. 235). Buna göre, "kendi başına algılanan" kavramlar metaforik olmayan dilin üyeleridir ve düz anlama sahiptir, "başka bir kavramsal alandan yapılarla algılanan" kavramlar ise metaforik dilin üyeleridir ve görelî anlamlarına ancak birtakım değişmecelerle (mecazlarla: metaforlarla veya metonimilerle) ulaşılır. Klasik dilbilimsel çalışmalarda kullanılan terimle söylenecek olursa, ilki somut, ikincisi soyut kavramlardır. *Akıl* da nesnel dünyada göndergesi olmayan ve "kendi başına algılanamayan" soyut bir kavramdır ve dilde ifadesini ancak birtakım değişmeceler (özellikle metaforlar) yoluyla bulabilir.

O halde, Türkçede akıl hangi imgelere sahiptir ve akıl metaforları nelerdir? Türkçenin akıl metaforlarıyla ilgili dilbilimsel verilerini nasıl yorumlamak gerekir? Bu sorulara yanıt bulabilmek için önce *akıl* kavramının Türkçede hangi sözcüklerle ifade edildiğine bakmak gerekir. Bu noktada, kavramın soyutluğunun ifadede de seçenekler yarattığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim Türkçede *akıl* kavramı için en çok Arapça kökenli *akıl* sözcüğü kullanılmakla birlikte, zaman zaman yine Arapça kökenli *zihin*, *hafıza*, *hatır*, *mantık*, *beyin*, *idrak*, *şuur*, *fikir* sözcükleriyle Türkçe *us*, *bellek*, *bilinç*, *bilgi*, *düşünce*, *algı* ve son zamanlarda sıklığı artan *biliş* sözcükleri de kavramın doğrudan veya dolaylı göstergeleri olarak kullanılabilir (Bugün kullanılan ve Eski Türkçe ö- "fiilinden türemiş" *öğüt*, *öğrenim*, *öğretim* vb. sözcükler ve ise ayrıca düşünmeye değerdir.). Bunlara ek olarak, çalışmanın veri tabanını oluşturan deyimlerde *akıl* ile birlikte *sır* (*akıl sır ermeme-*), *hayal* (*akla hayale gelme-*) ve *havsala* (*akıl havsala alma-*) sözcüklerinin kullanımı da dikkate değerdir. Göstergelerdeki bu çeşitliliğin başka dillerde de görülebileceğine dair bir öngörümüz var. Bu öngörü, Arapçadaki ve İngilizcedeki göstergelerle desteklenmektedir. Nitekim Arapçada *akl*, *zih*n, *hâfıza*, *hâtır*, *mantık*, *beyn*, *idrâk*, *şu'ûr*, *fikr*, *feh*m ve *muh*h sözcükleri; İngilizcede ise *thought*, *advice*, *memory*, *opinion*, *mind*, *intelligence*, *consciousness*, *wisdom*, *wit*, *apprehension*, *intellect*, *psyche*, *esprit*, *head*, *sentient*, *brain*, *headpiece*, *sconce*, *reason*, *piece of advice*, *senses*, *sapience*, *Geist*, *gray matter* sözcükleri

Enstitüsü, Elazığ 2007; Pınar Girmen, İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları ("The Capacity of the Primary Students' Usage Of Metaphors in the Speaking and Writing Expression") (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir 2007.

kullanılıyor (Zargan, 2018). Üstelik *akıl* metaforlarını anlayabilmek üzere her iki dildeki deyimlere baktığımızda bu çeşitlilik daha da artıyor. Aslında bu çeşitlilik, zihnin / aklın çeşitli düzeyleri, düzlemleri, bölümleri ve kategorileri olan bir varlık olarak algılandığı anlamına gelmektedir. V. Taşdelen, bunlara “zihnin durumları” adını vermektedir (Taşdelen, 2015). S. Gen ise, anlamak, bilmek, düşünmek gibi zihinsel metaforları “düşünce metaforları” adı altında incelemiş, böylece *zihin* yerine *düşünce* terimini kullanmayı uygun görmüştür (Gen, 2015). Zaltman-Zaltman, bilim dünyası için artık aşırı basitleşmiş ve beylik hale gelmiş olduğunu belirtmekle birlikte yine de zihnin ne olduğu sorusuna “Zihin beynin yaptıklarıdır.” biçiminde cevap vermekten geri durmamışlardır (Zaltman-Zaltman, 2017). Böylece *beyin* bir mekanizma, *zihin* de bu mekanizmanın ürettiği bir “ürün” ve “sonuç” gibi ele alınmış olmaktadır. Konu yukarıda sıralanan sözcükler bağlamında çok tartışma götürür. Ancak bu çalışmada, bu sözcüklerin gösterdiği anlamların aralarındaki sınırların ne olduğu biçimindeki sinirbilimsel, sinirdilbilimsel ve ruhdilbilimsel sorunsal bir kenara bırakılarak ve Türkçede kavramın dilsel düzlemdeki en iyi temsilcisi olduğu düşüncesiyle metaforlaştırma sürecinin izi *akıl* sözcüğü üzerinden sürülmüştür S. Pinker, sözcüklerin düşüncelerle aynı şey olmadığını belirtiyor (Pinker, 2007). Başka bir deyişle, sözcük kavramın ta kendisi değildir. Ancak -en azından sentaktik dil üretildiğinden bu yana- insanoğlunun kavramı sözcüğe yapıştırdığı, kendini bu sözcüklerle sınırladığı ve sözcükleri ve sözcüklerden kurulu dizgeyi mutlaklaştırma eğiliminde olduğu, sınırları belirli bir yapının ise, kavram bir kenara, anlamın bile özgürlüğünü elinden aldığı bir gerçektir. (İnsanın onu kavramın kendisinden hatta giderek *gerçek*’ten (realden, hakikatten) uzaklaştıran bu eğilimlerinin eleştirisi için bk. Derrida, 2011 ve Jameson, 1972). Bu bakımdan, bu makalede *akıl* metaforlarının izi sürülürken bu sorumlulukla davranılmaya, en azından bir kavramın göstergelerinin değişebildiği, göstergelerin nöbetleşebildiği veya bir göstergenin tamamen unutulabildiği gibi bilgiler hatırd tutulmaya çalışılmıştır. Çünkü henüz bir gösterge yerini bir başka göstergeye, özellikle de başka bir dilden bir göstergeye bıraktığında (örneğin Türkçe *us* sözcüğü yerini Arapça *akıl*’a bıraktığında) kavramın bundan ne ölçüde etkilendiği, yeni göstergenin yerini aldığı göstergenin bütün anlambilimsel özelliklerini ve bu arada da bütün metaforik özelliklerini aynıyla devralıp almadığı, iki göstergenin bu anlambilimsel içeriklerinin yan yana mı geldiği, iç içe mi geçtiği, dilin bu konuda ne ölçüde keyfi ve seçmeci bir tutum geliştirdiği konularında söz söyleyecek bir bilgi birikimine sahip değiliz (M. Kemal Yunusoğlu, bilişsel dilbilimde çekirdek sözcüğünün metafor ve metonimi gibi mecazlarla taşınabildiğinin ortaya konulduğunu söylese de (2016, s. s. 14), özellikle tarihsel süreçlerde bedensel ve mekansal deneyimlerin de değişebildiğine ve farklı dillerle ilişkiler sonucunda başka deneyimlerin de var olan deneyimlere eklenebildiğine ilişkin önyargımız, bizi şimdilik bu konuda söz söylemekten alıkoymuyor.).

Belirtildiği gibi, en genel anlatımla özellikle soyut, zaman zaman da somut kavramların anlaşılmasını ve algılanmasını sağlamak için somut deneyimlerden yararlanır, metafor kullanırız. Bu bağlamda metafor, bu kavramların “dile geliş”i sırasında, dış dünya gerçekliğiyle ilgili gözlem ve deneyimlerimizin zihnimizdeki izdüşümlerinden çoğu zaman farkında olunmayarak yararlanması, ifade etmek istediğimiz anlamla dış dünya gerçekliği arasında benzerlik ilintisi kurulması demektir. O. Cebeci, metaforu, “söylediği şeyi kastetmemesiyle” standart dilden ayrılan özel bir form olarak değerlendiriyor (2013, s. 10). H. Ayık, felsefe ve metafor arasında ilki metaforun epistemolojik ve ontolojik gerçekliğinin değerlendirilmesi, ikincisi ise metaforun dilde kullanılan bir ifade biçimi olarak ele alınması biçiminde iki türlü ilişki olduğundan söz ediyor ve ikinci ilişkide felsefeyle metaforun fazla bir problemi olmadığını belirtiyor (2009, s. 55). Bu çalışmanın konusunu işte felsefenin problemi olmayan “dilde kullanılan bir ifade biçimi olarak

metafor” oluşturmaktadır. Metaforlar, ontolojik ve epistemolojik tartışmalar için veri setleri olması bakımından antik dönem itibarıyla felsefenin veya kavramsal olmaları bakımından da 20. yüzyılın son çeyreği itibarıyla da bilişsel bilimlerin ilgisini çekse de izleri ancak dilsel düzlemde sürülebilme, “dile gelmemiş bir şey” hiçbir disiplin için veri olamamaktadır. Ayrıca “dile gelmemiş şey” zihinde belli bir nesnellikle yer alırken, “dile gelen şey” ancak öznel olabilmektedir. Ayık, F. de Saussure’in *dil-söz* ayrımına gönderme yaparak, düşüncenin söze döküldüğü an itibarıyla metafora kapı aralandığını belirtmektedir (2009, s. 61).

20. yüzyıl metafor literatüründe ilk akla gelen isimler olan G. Lakoff ve M. Johnson olmakla birlikte, S. Longer ve E. Cassirer de bu yüzyılın önemli ilk isimleri olarak hatırlanmalıdır. S. Longer daha 1941 yılında yayımlanan *New Key* ve 1953 yılında yayımlanan *Feeling and Form* adlı çalışmalarında, insanı hayvandan sembol kullanması ve sembol kullanmaya gereksinim duyması bakımlarından ayırır. O’na göre zihinsel etkinliklerin başlangıç noktası sembolleştirmedir. E. Cassirer 1953’te yayımlanan *Philosophy of Symbolic Form* adlı çalışmasında dilin *taklit evresi* (*mimetik evre*), *örnekseme evresi* (*anolojik evre*) ve *temsili evre* (*sembolik evre*) olmak üzere 3 evreden oluştuğunu belirtir ve anlaşıldığı üzere “sembolle sembolize edilen arasına mesafe konulan” 3. evre, insan dilinin en gelişmiş evresi olarak kabul edilmiştir (Cebeci, 2013, s. 58-71). 20. yüzyılın bir diğer önemli ismi M. Black’tir. M. Black 1962’de yayımlanan *Models and Metaphor* adlı çalışmasında ilk olarak “Bir metafor örneğini nasıl tanırsınız? Bir metaforu metafor yapan temel ölçütler nelerdir?” sorularını sorar (1962, s. 25). O’na göre dile gelen bir metaforda iki bölüm vardır: metaforik olarak kullanılan sözcük yani *odak* (“focus”) ve bunu çevreleyen ifadenin geri kalan bölümü yani *çerçeve* (“frame”). M. Black’in *çerçeve* terimiyle karşıladığı kavram, bugün dilbilimsel çalışmalarda kullanılan *bağlam* (“context”) terimine paraleldir. Örneğin, *Bugün aklım hiç yerinde değil*. cümlesinde *yerinde değil* (fiil biçimi *yerinde olma-*) sözü metaforik bir kullanıma sahiptir, dolayısıyla *odak*’tır; cümlenin geri kalanı ise *çerçeve*’dir. *Çerçeve* veya *bağlam* çok önemlidir; çünkü bir sözcük ancak belirli bir çerçevede veya bağlamda metorik bir özellik kazanır. Black’in bu ayrımı bu çalışma boyunca *akıl* metaforlarıyla ilgili deyimlerin çözümlenmesinde de göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, çalışmada buna ek olarak *adres* sözcüğüyle terimleştirilen bir kavrama daha gereksinim duyulmuştur. Buna göre, “kendisi hakkında metafor üretilen veya metaforlaştırılan kavramın göstergesi olan sözcük”, örneğin bu çalışmada “akıl” sözcüğü *adres*’tir. *Adres* metaforik bir ifadede yer alabilir de almayabilir de. Örneğin, *Uçmuş bu yahu, ne dediğini bilmiyor*. cümlesinde *uç-* fiili *odak*, cümlenin geri kalanı *çerçeve*’dir. Ancak “uçtuğu düşünülen veya uçmak imgesine sahip olan” *akıl* sözcüğü cümlede yer almamaktadır. Çalışmada akılla ilgili metaforik ifadeler *odak*, *çerçeve* ve *adres* bağlamında da ele alınmıştır.

20. yüzyıl metafor çalışmalarında ilk akla gelen isimler olan ve yaklaşımları Çağdaş Metafor Kuramı ismiyle anılan G. Lakoff ve M. Johnson, metaforları “kavramsal metaforlar-dilsel metaforlar” olarak ayırmaktadırlar (1980). Buna karşılık, V. Evans ve M. Green, Kavramsal Metafor Kuramı adını verdikleri yaklaşımlarında bütün metaforların zaten kavramsal olduğunu belirtmektedirler (2006). Böylece Lakoff-Johnson’da metafor daha çok düşünmenin gereği gibi görülmüşken, Evans-Green’de düşüncenin kendisini yaratan şey olarak değerlendirilmiştir. Benzer yaklaşım G. Zaltman ve L. H. Zaltman’ın 2008’de yayınladıkları *Marketing Metaphoria (What Deep Metaphors Reveal About the Minds of Consumers?)* adlı kitaplarında da sürmektedir. Ancak belirtildiği gibi, “dile gelmemiş bir şey”in felsefe ve bilişsel bilimler kadar, bilişsel dilbilim ve bilişsel anlambilim için de veri olamayacağı ortadadır. Bu noktadan bakınca, örneğin *akıl* metaforları, ancak *akılla ilgili metaforik ifadeler* üzerinden çözümlenebilmektedir.

Bu çalışmanın kuramsal alt yapısını, bu küçük yaklaşım farkına rağmen, büyük ölçüde, G. Zaltman ve H. Zaltman (2008) oluşturmaktadır.³ Zaltman-Zaltman bu çalışmayı, “Zihnin nasıl çalıştığı bilinirse bir ürünün pazarlanmasında daha fazla başarıya ulaşılır.” motivasyonu ve pragmatik amaçlarla hazırlamışlardır. Ancak, onlar yine de zihnin nasıl çalıştığı ve metaforların nasıl oluştuğu konularında dikkat çekici bir model sunmuşlardır. Bu bakımdan, işin “Metafor çözümlenmeleriyle ne elde edilir?” kısmı bir kenara bırakılmış ve yalnızca sundukları modelden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Zaltman-Zaltman’a göre insanların bildiği şeylerin çoğu, bildiklerini bilmedikleri şeylerden oluşmaktadır (2017, s. 9). Zaltman-Zaltman, bildiğimizi bilmediğimiz bu şeyleri, yani metaforları “bilinç dışı mercekle” olarak değerlendiriyorlar (s. 13). Onlara göre bizler metaforlar sayesinde bilinçsiz bir biçimde, enformasyonumuza yeni bilgiler ekler, enformasyonumuzdan bazı bilgileri siler veya bazı bilgileri çarpıtırız ve bütün bunları bilinçsizce yaparken dünyayı olduğu gibi algıladığımız izlenimine kapılırız (s. 14). Zaltman-Zaltman üç düzeyde metafor tespit etmişlerdir: yüzey metaforları (surface metaphors), metafor temaları (metaphor themes), derin metaforlar (deep metaphors). Zaltman-Zaltman bu metafor düzeylerini tespit ederken, binlerce insanla yüz yüze görüşmelerden sonra ortaya koydukları ve patenti kendilerine ait olan *Zaltman Metafor Belirleme Tekniği*’nden yararlanmışlardır. Bu üç metafor düzeyi kısaca şöyle tanımlanabilir:

Yüzey metaforlar, metaforların dile gelmiş, söze dökülmüş biçimleridir ki söylem çözümlenmelerinde bunlar deyim, mecaz gibi adlarla adlandırılır: *Köprünün altından çok sular aktı. Bu, buzdağının sadece görünen kısmı. Emeklilikle ilgili planların tepetaklak oldu.* gibi. Zaltman-Zaltman, birçok farklı dilde dakikada ortalama beş-altı yüzey metaforu kullanıldığını, yüzey metaforların yüzeysel bir anlam ifade ettiklerini ve düşünce ve duyguların daha derinine inmeyi geçiştirdiklerini belirtiyorlar (s. 14).

Metafor temaları, yüzey metaforların altında saklıdır, ancak bunların tamamen bilinçaltımızda gömülü oldukları söylenemez. Metaforik temalar, benzer yüzey metaforlarının temelini oluşturan ortak boyuttur ve *derin metaforlar* denilen daha temel mercekle yansıtılır (s. 15). Örneğin *Para avucumdan akıp gitti. Borca battım. Para musluklarını kısı. Banka tüm varlığını dondurdu.* gibi yüzey metaforları *paranın sıvı olduğu* metafor temasının yansımalarıdır (bu metafor teması ise KAYNAK derin metaforunu yansıtır).

Derin metaforlar ise, zihinlerimizde sessiz sedasız ama güçlü bir rol oynarlar ve aslında görece az sayıda ve evrenseldirler (s. 16). Zaltman-Zaltman’a göre, çok sayıda insan tarafından paylaşılan derin metaforları tespit etmek için az sayıda insan zihnini araştırmak yeterlidir (s. 63). Çünkü derin metaforlar, kişileri, kültürleri aşan evrensel bilişi temsil ederler. Bu bakımdan Zaltman-Zaltman, derin metaforları ünlü analitik psikolog Carl. G. Jung’un “kolektif bilinçdışı” olarak adlandırdığı kavramla eşdeğer görmektedirler. Zaltman-Zaltman’a göre, derin metaforlar duygularımızla pek çok yönden akrabadır: Her ikisi de beynimizde derin bir biçimde yer eder ve toplumsal bağlam ve deneyimlerimiz sonucunda oluşurlar (s. 34). Derin metaforlar kültürleri ve kuşakları aşan bir dayanıklılığa sahiptir ve metaforya ülkesinin baskın karakterleridir (s. 37). Öyle ki çamaşır deterjanı tercihimizle devlet başkanı seçimimizde aynı derin metaforun etkisi görülebilir. Zaltman-Zaltman, “yedi dev” olarak adlandırdıkları yedi derin metafor tespit etmişlerdir: DENGE, DÖNÜŞÜM, YOLCULUK, KAP, BAĞLANTI, KAYNAK, KONTROL.

³ Söz konusu kitap, 2017 yılında Ümit Şensoy tarafından Pazarlama Metaforları adıyla Türkçeye çevrilmiştir ve araştırmacıların görüşleri söz konusu çeviri üzerinden okuyucuyla paylaşılmıştır.

Bunlar arasında bir hiyerarşi yoktur ve bir algı ayna anda iki veya daha fazla derin metaforla biçimlenebilir (s. 37-44). Bu derin metaforlar ise kısaca şöyle tanımlanabilir:

DENGE veya DENGESİZLİK, güçleri denkleştirme, uyarılma, sürdürme, ağırlıkları eş tutma ve olduğu gibi koruma düşüncelerini içerir; fiziksel denge, manevi denge, toplumsal denge, estetik denge ve ruhsal denge gibi pekçok çeşidi vardır. (s. 40) DENGE, “Emekleme döneminden yürümeye geçtiğimiz ilk anda dengeğin önemini farkettiğimizden “en erken geliştirdiğimiz derin metafordur” (s. 79).

DÖNÜŞÜM, durum veya statü değişikliği demektir; bu değişiklik sürpriz olabileceği gibi beklenen bir süreç de olabilir (s. 40). Beklenen değişim gerçekleşmediğinde ya içimiz rahatlar ya da içimizi sıkıntı basar (s. 83).

YOLCULUK, yaşamın kendisini, hatta birçoğumuz için yaşam sonrasını da içeren, bir yolculuk olarak düşünmemizin sonucunda oluşan derin bir metafordur; YOLCULUK hızlı veya yavaş ilerleyebildiği gibi, yokuş yukarı da gidebilir yokuş aşağı da (s. 41), YOLCULUK’un sonu belirli de olabilir, belirsiz de (s. 105-107). YOLCULUK, engellerle dolu ve zor olabilir, YOLCULUK birtakım kolaylaştırıcılarla daha kolay da olabilir (s. 109-110). Zaltman-Zaltman, “Buruşturulmuş bir kağıt hakkında mı yoksa düz bir kağıt hakkında mı kısa bir öykü yazmak istersiniz?” sorusunda genelde herkesin buruşuk kağıdı tercih ettiğini söylüyorlar. Bunun nedeni buruşukluklar arasında bir geçmişin gizleniyor olmasıdır. (s. 101). Buradan anlaşılıyor ki, YOLCULUK derin metaforu, çevremizdeki herşeyin aslında birtakım dönüşümler geçirdiği, hareket halinde olduğu ve böylece de herşeyin aslında bir öyküsü olduğu gözlem ve deneyimine dayanıyor. Nitekim Zaltman-Zaltman da kökleri zaman, evrim, ilerleme ve olgunlaşma konusundaki farkındalığımızda yatan YOLCULUK derin metaforunun, en yaygın gözlenen derin metafor olduğunu belirtiyorlar (s. 115).

KAP, şeyleri içeride veya dışarıda tutabilir; koruyabilir, içine kıştırabilir, açılabilir, kapanabilir, olumlu veya olumsuz olabilir (s. 41). KAP metaforu, insanın kendi bedeninin hem bir kaptan (ana rahminden) diğerine (mezara) hareket ettiğini, hem de bazı maddeleri içinde, bazı maddeleri dışında tuttuğunu gözlemleyip bunu içselleştirmesi sonucunda oluşmuştur (s. 119). Daha çok fiziksel nesnelere çağrışırsa da, zihin kullanılan en yaygın kaptır; bilgiler, anılar, duygular bu kabın içindedir (s. 120-121). Üyesi olduğumuz kültür en büyük kaplardan biridir (s. 124). Ayrıca içinde yaşadığımız veya yaşamımızın bir döneminde içine girip çıktığımız bütün mekanlar da bizim için birer kaptır (s. 125).

BAĞLANTI veya BAĞLANTISIZLIK aidiyet veya dışlanma duygularını kapsar (s. 42). Bu metafor, insanın sosyal bir tür olmasıyla ve başkalarıyla ve kendisiyle ilişki kurma gereksinimi duymasıyla ortaya çıkmıştır (s. 137-138).

KAYNAK, varlığımızı sürdürebilmemiz için temel bir gereksinimdir; birçok metafor temasının altında KAYNAK derin metaforu yatar. Bu da birçok yüzey metaforunda su ve yiyecek ilişkisi kurulmasını açıklar (s. 42). Bu anlamda kaynak bir alet, bir kişi ya da bir örgüt olabileceği gibi yetenek ve kapasiteler de birer kaynaktır (s. 157). Aslında insan toplulukları var kalma açısından kritik öneme sahip yiyecek ve barınma gereksinimi için avcılık-toplayıcılık döneminden beri hep kaynak arayışında olmuştur (s. 158). Bir kaynak depolanabilir, tüketilebilir veya korunabilir (s. 159). İnsan beyni, bu arada zihni, akli, zekası, merakı, dehası, zihinsel becerileri ve alışkanlıkları etkileyici bir kaynaktır (s. 161) (Türkçedeki *kafayı kullan-*, *aklını kullanmak*, *zihnini meşgul et-*, *beynini ye-* (veya *beynini kemir-*) gibi yüzey metaforları açıkça bu derin metafor üzerine temellenmiş görünmektedir.).

KONTROL derin metaforu ise, yaşamımızı ve içinde bulunduğumuz çevreyi kendi kontrolümüzde hissetme isteğimizden doğar (s. 43). Ancak kontrol yalnızca başkalarını etkilemeyi veya kontrol altında tutma isteği demek değildir; olaylara etkin bir biçimde müdahale etme yeteneği, özgüven ve başarıya yeteneği de kontrol derin metaforu içindedir (s. 180). Zaltman-Zaltman, bu derin metaforun çelişkili bir biçimde *belirsizlik*'i de kapsadığını şans oyunları (özellikle kumarı) üzerinden açıklıyorlar. Onlara göre insanlar hem şanslarını arttıracak yöntemlerle kontrolü elde tutmaya çalışmakta hem de şansa güvenerek kontrolü elden bırakmaktadırlar (s. 182-183). KONTROL derin metaforu sık sık diğer derin metaforlarla, özellikle DENGE ve KAYNAK metaforlarıyla iç içe çalışır (s. 195).

Zaltman-Zaltman yedi derin metafor dışında, ikinci dereceden önem arz eden veya yedi derin metaforun bir ögesi durumunda bulunan dört derin metafor daha tespit etmişlerdir: HAREKET (DEVİNİM), KUVVET, DOĞA ve SİSTEM (s. 44-46). Öyle anlaşılıyor ki HAREKET (DEVİNİM), YOLCULUK derin metaforunun; KUVVET, KAYNAK derin metaforunun, DOĞA, KAP ve YOLCULUK derin metaforlarının ve SİSTEM de KONTROL derin metaforunun ögeleridir (Bu bakımdan çalışmada *akıl* konusu asıl olarak 7 temel derin metafor bağlamında incelenmiştir.).

Zaltman-Zaltman, derin metaforları birkaç yolla oluşturduğumuzu belirtiyorlar: Çevremizdeki farklılıkları gözleme yeteneğimiz ve karşıtlık oluşturma kapasitemiz, kalıpları fark etmek biçimindeki dengeleyici yeteneğimiz (ki farklılıkları algılama yeteneğimizin kaosa yol açmasını engeller) ve kategorize etme yeteneğimiz. Kategorize etme, bir nesnenin, yerin ya da olayın somut özelliklerini o nesne, olay ya da yerin daha genel bir örneğinin bir ögesi olarak belirleme sürecidir. Bu süreçte öncelikle ilkörnekler (arketipler ve prototipler) oluşturur, sonrasında bilişimizi cisimleştiririz. Cisimleşmiş biliş, duyularımızla, motor sistemimizle ve yön duygumuzla görüp koklayıp duyup kategorize etmemiz anlamına gelir. Bu bağlamda, mecazi anlamda da gerçek anlamda da anatomik yapımız ve fizyolojimiz derin metaforların başlıca üreticisidir. Ancak Zaltman-Zaltman, doğanın bizi birçok nöron bağlantısıyla donatmasına rağmen toplumsal bağlantıların nöron bağlantılarını etkilediğini, beynimizin seyrek kullanılan veya hiç kullanılmamış potansiyel bağlantıları sildiğini, kültürel ve fiziksel çevremizle ilişkilerimiz sırasında bazı nöron bağlantılarını pekiştirirken, birçoğunu elediğimizi, beyin haritalarımızda bedenden ve çevreden gelen sinyallerin güçlü bir etkisi olduğunu belirtiyorlar.) (s. 49-62).

Zaltman-Zaltman “para-sıvı” ilişkisindeki üç düzey metaforu aşağıdaki şekille görselleştirmişlerdir (s. 16):

Şekil 1: Para metaforunda üç düzey (Kaynak: Zaltman-Zaltman, 2017, s. 16)**Yüzey metaforları**

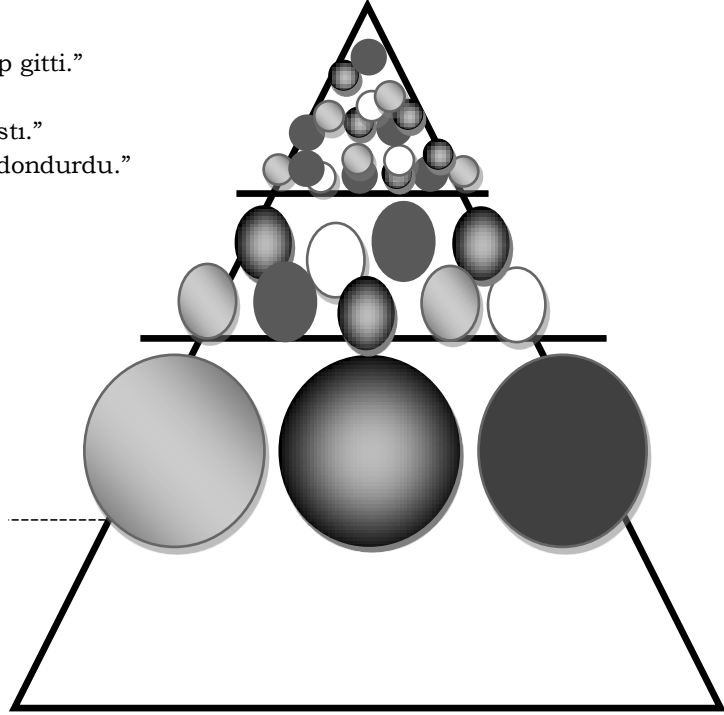
- “Para avucumdan akıp gitti.”
- “Borca battım.”
- “Para musluklarını kısıtı.”
- “Banka tüm varlığını dondurdu.”

Metafor teması

Para sıvı gibidir.

Derin metafor

Kaynak

Buraya kadar söylenenlerden metaforların bilinçdışı bir bilişsel etkinlik olduğu, beynin aslında gözlem, deneyim gibi bedensel sinyaller sonucunda karşıtlayarak ve kategorize ederek çalıştığı anlaşılıyor. Akıl gibi son derece soyut kavram ise, kendisi doğrudan gözlemlenip deneyimlenmediğine göre ancak temelinde kendisinin olmadığı metaforlar aracılığıyla dile getirilebilmektedir. Türkçede aklın kimi zaman *kişileştirilerek* kimi zaman da *nesneleştirilerek* gözlemlenebilir somut bir varlık olarak sunulması, esasında *kendisinin* değil, dış dünya gerçekliği kullanılarak oluşturulan *imgelerinin* sunulmasıdır. Nitekim Türkçede akılla ilgili deyim odaklı yüzey metaforlarında, aklın bazan *eyleyen*, yani *özne* bazan da *eyleme konu olan* yani *nesne* gibi algılandığı, ancak bütün bu algıların kaynağında insanın kendi bedeni de dahil olmak üzere nesnel dünyanın yer aldığı açıktır. Türkçede akılla ilgili yüzey metaforlara *eyleyen-eyleme konu olan* karşıtlığı bağlamında bakıldığında şu bulgulara ulaşılmaktadır:

Tablo 1: Türkçede *eyleyen-eyleme konu olan* karşıtlığı bağlamında akıl

deyim: yüzey metaforu	eyleyen	eyleme konu olan	
		doğrudan	dolaylı
akıl al-	-	nesne	-
akıl bırakma-	-	nesne	-
akıl danış-	-	nesne	-
akıl erdir-	-	nesne	-
akıl erdireme-	-	nesne	-
akıl havsala alma-	özne	-	-
akıl öğret-	-	nesne	-
akıl sır erme-	özne	-	-
akıl süzgecinden geçir-	-	-	nesne
akıl ver-	-	nesne	-
akıl yürüt-	-	nesne	-
akılda kal-	-	-	nesne
akılda kalma-	-	-	nesne
akılda tut-	-	-	nesne
akıldan çık-	-	-	nesne
akıldan çıkar-	-	-	nesne
ak(i)l(lar)a durgunluk ver-	-	-	nesne
ak(i)l(lar)a fenalık ver-	-	-	nesne
ak(i)l(lar)a şaşkınlık ver-	-	-	nesne
akla hayale gelme-	-	-	nesne
akla sığma-	-	-	nesne
akla yakın ol-	-	-	nesne
aklı alma-	özne	-	-
aklı başına gel-	özne	-	-
aklı başına sonradan gel-	özne	-	-
aklı (başından) git-	özne	-	-
aklı başka yerde ol-	özne	-	-
aklı beş karış havada ol-	özne	-	-
aklı beş karış yukarıda ol-	özne	-	-
aklı bir karış havada ol-	özne	-	-
aklı bir karış yukarıda ol-	özne	-	-
aklı bulan-	özne	-	-
aklı çalış-	özne	-	-
aklı çık-	özne	-	-
aklı dağıl-	özne	-	-
aklı dur-	özne	-	-
aklı er-	özne	-	-
aklı erme-	özne	-	-
aklı es-	özne	-	-
aklı fikri bir şeyde ol-	özne	-	-
aklı fikri bir yerde ol-	özne	-	-
aklı git-	özne	-	-
aklı kal-	özne	-	-
aklı karış-	özne	-	-

aklı kes-	özne	-	-
aklı kesme-	özne	-	-
aklı şaş-	özne	-	-
aklı takıl-	özne	-	-
aklı yat-	özne	-	-
aklı yatma-	özne	-	-
aklı yerinde olma-	özne	-	-
aklı yetme-	özne	-	-
aklı zıvanadan çık-	özne	-	-
aklına bir şey gel-	-	-	nesne
aklına düş-	-	-	nesne
aklına es-	-	-	nesne
aklına eseni söyle-	-	-	nesne
aklına eseni yap-	-	-	nesne
aklına gel-	-	-	nesne
aklına gelen başına gel-	-	-	nesne
aklına geleni söyle-	-	-	nesne
aklına geleni yap-	-	-	nesne
aklına gelme-	-	-	nesne
aklına getir-	-	-	nesne
aklına gir-	-	-	nesne
aklına koy-	-	-	nesne
aklına mukayyet ol-	-	-	nesne
aklına sığma-	-	-	nesne
aklına tak-	-	-	nesne
aklına takıl-	-	-	nesne
aklına uy-	-	-	nesne
aklına uyma-	-	-	nesne
aklına yat-	-	-	nesne
aklına yatma-	-	-	nesne
aklına yelken et-	-	-	nesne
aklında kal-	-	-	nesne
aklında tut-	-	-	nesne
aklından çıkar-	-	-	nesne
aklından çıkarama-	-	-	nesne
aklından zoru ol-	-	-	nesne
aklından geç-	-	-	nesne
aklından geçir-	-	-	nesne
aklını başına al-	-	nesne	-
aklını başına devşir-	-	nesne	-
aklını başına topla-	-	nesne	-
aklını başından al-	-	nesne	-
aklını başka yere ver-	-	nesne	-
aklını birşeyle boz-	-	nesne	-
aklını çel-	-	nesne	-
aklını kaçır-	-	nesne	-
aklını koru-	-	nesne	-
aklını kullan-	-	nesne	-

aklını oynat-	-	nesne	-
aklını peynir ekmekle ye-	-	nesne	-
aklını üşüt-	-	nesne	-
aklını tak-	-	nesne	-
aklını yor-	-	nesne	-
aklının ayarını boz-	-	-	nesne
aklının bir köşesine yaz-	-	-	nesne
aklının ucundan bile geçirme-	-	-	nesne
aklının köşesinden geçme-	-	-	nesne
aklının terazisi bozul-	-	-	nesne

Türkçede akılla ilgili deyimlere Zaltman-Zaltman'ın üç metafor düzeyi bağlamında bakıldığında ise şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır (Çalışmada yüzey metaforları bütün harfleri küçük puntolarla, metafor temaları yalnızca ilk sözcüklerinin ilk harfi büyük puntolarla, derin metaforlar ise büyük puntolarla sıralanacaktır.)

Tablo 2: Akıl metaforlarında üç düzey

deyim: yüzey metaforu	metafor teması	derin metafor
akıl al-	Akıl bir ilaçtır.	KAP/DÖNÜŞÜM/BAĞLANTI/ KAYNAK
akıl bırakma-	Akıl yeri geldikçe kullanılır.	KAP/KAYNAK
akıl damış-	Akıl bilgidir / deneyimdir.	KAP /DÖNÜŞÜM/BAĞLANTI
akıl erdir-	Akıl sınırları olan bir şeydir.	KAYNAK
akıl erdireme-	Akıl sınırları olan bir şeydir.	KAYNAK
akıl havsala alma-	Aklın içine bir şeyler sığabilir.	KAP
akıl öğret-	Akıl bilgidir / deneyimdir.	KAP/DÖNÜŞÜM/BAĞLANTI
akıl sır erme-	Akıl sınırları olan bir şeydir.	DÖNÜŞÜM
akıl süzgecinden geçir-	Akıl istenmeyeni istenenden ayıran bir süzgeçtir.	DÖNÜŞÜM/KAYNAK
akıl ver-	Akıl bir ilaçtır.	KAP/DÖNÜŞÜM/BAĞLANTI/ KAYNAK
akıl yürüt-	Akıl bir arabadır.	KONTROL/YOLCULUK
akılda kal-	Akıl bir depodur.	KAP/DÖNÜŞÜM
akılda kalma-	Akıl bir depodur.	KAP/DÖNÜŞÜM/KONTROL
akılda tut-	Akıl bir depodur.	KAP/DÖNÜŞÜM/KONTROL
akıldan çık-	Akıl kapalı bir mekandır.	KAP/KONTROL
akıldan çıkar-	Akıl kapalı bir mekandır.	KAP/KONTROL
ak(ı)l(lar)a durgunluk ver-	Akıl çalışan bir makinadır.	DÖNÜŞÜM
ak(ı)l(lar)a fenalık ver-	Akıl çalışan ve dış etkilerle bozulabilen bir makinadır.	DÖNÜŞÜM
ak(ı)l(lar)a şaşkınlık ver-	Akıl çalışan ve uyarı şaşabilen bir makinadır.	DÖNÜŞÜM
akla hayale gelme-	Akıl uğrak bir mekandır.	KAP/DÖNÜŞÜM

akla sığma-	Aklın içine bir şeyler sığabilir.	KAP/DÖNÜŞÜM
akla yakın ol-	Akıl bir mekandır.	KAP/DENGE/YOLCULUK/BAĞLANTI
aklı alma-	Aklın içine bir şeyler sığabilir.	KAP/DÖNÜŞÜM
aklı başına gel-	Aklın bir mekanı (örneğin bir evi) vardır.	KAP/YOLCULUK/DÖNÜŞÜM/KONTROL
aklı başına sonradan gel-	Aklın bir mekanı (örneğin bir evi) vardır.	KAP/YOLCULUK/DÖNÜŞÜM/KONTROL
aklı (başından) git-	Akıl (başın içinde yer alan) kapalı bir mekandır.	KAP/YOLCULUK/KONTROL
aklı başka yerde ol-	Aklın bir mekanı (örneğin bir evi) vardır.	KAP/YOLCULUK/KONTROL
aklı beş karış havada ol-	Akıl aşağıda bulunan sabit bir şeydir.	YOLCULUK/DENGE/KONTROL
aklı beş karış yukarıda ol-	Akıl aşağıda bulunan sabit bir şeydir.	YOLCULUK/DENGE/KONTROL
aklı bir karış havada ol-	Akıl aşağıda bulunan sabit bir şeydir.	YOLCULUK/DENGE/KONTROL
aklı bir karış yukarıda ol-	Akıl aşağıda bulunan sabit bir şeydir.	YOLCULUK/DENGE/KONTROL
aklı bulan-	Akıl berrak bir sudur.	KAYNAK/YOLCULUK
aklı çalış-	Akıl bir makinadır.	KONTROL/KAYNAK
aklı çık-	Akıl sabit bir şeydir.	KAP/BAĞLANTI/KONTROL
aklı dağıl-	Akıl belirli bir formu olan bir şeydir.	DÖNÜŞÜM/KONTROL
aklı dur-	Akıl zaman zaman çalışma sorunu yaşayan bir makinadır.	YOLCULUK/KONTROL
aklı er-	Akıl sınırları olan bir şeydir.	KAYNAK
aklı erme-	Akıl sınırları olan bir şeydir.	KAYNAK
aklı es-	Akıl bir rüzgardır.	YOLCULUK/KONTROL
aklı fikri bir şeyde ol-	Akıl gezgindir.	YOLCULUK/KONTROL
aklı fikri bir yerde ol-	Akıl bir gezgindir.	YOLCULUK/KONTROL
aklı git-	Aklın bir mekanı (örneğin bir evi) vardır.	KAP/YOLCULUK/KONTROL
aklı kal-	Aklın bir mekanı (örneğin bir evi) vardır.	KAP/YOLCULUK
aklı karış-	Akıl bir ip yumağıdır.	KAYNAK
aklı kes-	Akıl bir makastır.	KAYNAK
aklı kesme-	Akıl bir makastır.	KAYNAK
aklı şaş-	Akıl bir göstergedir.	KAYNAK/KONTROL
aklı takıl-	Akıl hareket edebilen ve durabilen bir yolcudur.	YOLCULUK
aklı yat- ⁴	Akıl direnç gösterebilen bir	KAYNAK/DÖNÜŞÜM

⁴ *aklı yat-* ve *aklı yatma-* yüzey metaforlarında *yat-* ve *yatma-* fiilleri sırasıyla “uyu-” ve “uyuma-” anlamlarında değil, “uyum sağla-, direnç gösterme-” ve “uyum sağlama-, direnç göster-” anlamlarında düşünülmüştür.

	varlıktır.	
aklı yatma-	Akıl direnç gösterebilen bir varlıktır.	KAYNAK/DÖNÜŞÜM
aklı yerinde olma-	Akılın bir mekanı (örneğin bir evi) vardır.	KAP/YOLCULUK/DENGE/KONTROL
aklı yetme-	Akıl sınırları olan bir şeydir.	KAP/KAYNAK
aklı zıvanadan çık-	Akıl sabit bir şeydir.	YOLCULUK/KONTROL
aklına bir şey gel-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK
aklına düş-	Akıl üzerine yukarıdan bir şey düşebilen bir zemindir.	KAP/YOLCULUK
aklına es-	Akıl kendisine doğru rüzgarın estiği bir şeydir.	YOLCULUK/KONTROL
aklına eseni söyle-	Akıl kendisine doğru rüzgarın estiği bir şeydir.	YOLCULUK/KONTROL
aklına eseni yap-	Akıl kendisine doğru rüzgarın estiği bir şeydir.	YOLCULUK/KONTROL
aklına gel-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK/KAP
aklına gelen başına gel-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK/KAP
aklına geleni söyle-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK/KAP
aklına geleni yap-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK/KAP
aklına gelme-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK/KAP
aklına getir-	Akıl uğrak bir mekandır.	YOLCULUK/KAP
aklına gir-	Akıl farklı şeyleri içine alabilen bir mekandır.	YOLCULUK/KAP/KONTROL/BAĞLANTI
aklına koy-	Akıl içine birçok şey konulabilen bir kutudur.	KAP/YOLCULUK
aklına mukayyet ol-	Akıl korunmaya muhtaçtır.	KAYNAK/YOLCULUK/DÖNÜŞÜM
aklına sığma-	Akıl bir depodur.	KAP/KAYNAK
aklına tak-	Akıl bir çengeldir.	KAYNAK
aklına takıl-	Akıl bir çengeldir.	KAYNAK
aklına uy-	Akıl bilgidir / tavsiyedir.	BAĞLANTI
aklına uyma-	Akıl bilgidir / tavsiyedir.	BAĞLANTI
aklına yat ⁵	Akıl bir başka nesneye denk gelebilen, bir başka nesneyle uyum içinde olabilen bir varlıktır.	KAP/KONTROL/DENGE
aklına yatma-	Akıl bir başka nesneye denk gelebilen, bir başka nesneyle uyum içinde olabilen bir varlıktır.	KAP/KONTROL/DENGE
aklına yelken et-	Akıl bir gemidir.	YOLCULUK/KONTROL/DENGE
aklında kal-	Akıl bir depodur.	KAP/DÖNÜŞÜM/KONTROL

⁵ *aklına yat-* ve *aklına yatma-* yüzey metaforlarında *yat-* ve *yatma-* fiilleri sırasıyla “uyu-” ve “uyuma-” anlamlarında değil, “uyum sağla-, denk gel-” ve “uyum sağlama-, denk gelme-” anlamlarında düşünülmüştür.

aklında tut-	Akıl bir depodur.	KAP/DÖNÜŞÜM/KONTROL
aklından çıkar-	Akıl bir depodur.	KAP
aklından çıkarama-	Akıl bir depodur.	KAP
aklından zoru ol-	Akıl çalışma gücünü yaşayabilen bir makinadır.	KAYNAK
aklından geç-	Akıl bir yoldur / köprüdür.	KAP/YOLCULUK
aklından geçir-	Akıl bir yoldur / köprüdür.	KAP/YOLCULUK
aklını başına al-	Aklın bir mekanı vardır ve mekanından uzaklaşıp uçarılabilir.	YOLCULUK
aklını başına devşir-	Aklın bir mekanı vardır ve mekanından uzaklaşıp dağılır.	YOLCULUK
aklını başına toplar-	Aklın bir mekanı vardır ve mekanından uzaklaşıp dağılır.	YOLCULUK
aklını başından al-	Aklın bir mekanı vardır ve mekanından uzaklaştırılıp alınabilir.	YOLCULUK
aklını başka yere ver-	Aklın belirli bir yerde olması beklenir ancak akı bazan bu beklentinin dışına çıkar.	YOLCULUK/KAP
aklını birşeyle boz-	Akıl bir dış etkenle bozulabilen makinadır.	KONTROL/DENGE/KAYNAK
aklını çel-	Akıl hedefinden şaşabilen bir şeydir.	DÖNÜŞÜM/BAĞLANTI
aklını kaçır-	Akıl kafeste bir kuştur.	KONTROL/DÖNÜŞÜM
aklını koru-	Akıl korunmaya muhtaçtır.	DENGE/DÖNÜŞÜM
aklını kullan-	Akıl bir eşyadır.	KAYNAK/DÖNÜŞÜM
aklını oynat-	Akıl parçaları yer değiştirebilen / bozulabilen bir makinadır.	KONTROL/DÖNÜŞÜM
aklını peynir ekmekle ye-	Akıl tek olarak ya da başka şeylerle birlikte yenen bir yemektir.	KAYNAK/KONTROL
aklını üşüt-	Akıl dış etkilere açık bedendir.	KAYNAK/KAP/DÖNÜŞÜM
aklını tak-	Akıl bir çengeldir.	KAYNAK
aklını yor-	Akıl bir makinadır. / Akıl insandır.	KAYNAK
aklının ayarını boz-	Akıl saattir.	KONTROL /DENGE
aklının bir köşesine yaz-	Akıl sınırları olan köşegen bir alandır.	KAP
aklının ucundan bile geçirme-	Akıl bir doğru parçasıdır.	BAĞLANTI
aklının köşesinden geçme-	Akıl sınırları olan köşegen bir alandır.	KAP
aklının terazisi bozul-	Akıl bir tartıdır.	KONTROL /DENGE

BULGULAR VE YORUM

İlk olarak akılla ilgili metaforik ifadeler *odak*, *çerçeve* ve *adres* bağlamında ele alındığında şu bulgulara ulaşılmaktadır: Çalışmanın veri tabanında bulunan deyimlerin hepsinde *adres* tam ve açıktır, *odak* her zaman *adres*'yle eşdizimli olarak kullanılmıştır. Hatta denilebilir ki bu makalede akılla ilgili olarak incelenen metaforik ifadelerin hemen hepsi *odak* + *adres* yapılanmasına sahiptir, ifadelerde bu ikisi dışında bir *çerçeve* yoktur. Bunun nedeni incelemeye veri olan metaforik ifadelerin hepsinin deyim olması ve Türkçede deyimlerin genellikle fiili değişmeceli (mecaz) olarak kullanılan *birleşik fiil* (*isim* + *fiil*) yapılanmasına sahip bulunmasıdır. Bu bağlamda bir dilde, deyim, kalıpsöz gibi kalıplaşmış yapılarda metafor herhangi bir çerçeveye gereksinim duymayabildiği ve *adres*'ten yoksun bulunan *çerçeveler*'de metafor tespitinin güçleştiği söylenebilir.

Lakoff-Jhonson, bütün toplumsal ve kültürel gerçekliklerin “metaforik ve linguistik inşalar” olduğunu söylüyorlar (2015, s. 9). Başka bir deyişle kişisel olarak ve giderek de toplumsal olarak bize *gerçek* (*hakikat*) gibi gelen *her şey*, gözlemlerimiz ve algılarımız sonucunda oluşan düşüncelerimizle bunların “dile geldiği” alanda oluşur (*Düşünce*'nin aslında dış dünya gerçekliğinin sonucunda oluşan imgeler bütünü olduğu *görüşü*, Türkçede sözcüksel olarak da pekişir. Çünkü Türkçede *düşünce* sözcüğü *düş* isim kökünden, *görüş* sözcüğü de *gör-* fiil kökünden türetilmiştir.). Üstelik, her insanın bilişi kendine özgü olsa da içinde bulunduğu toplumun bilişsel yapısıyla ve giderek de bütün insanların bilişsel özellikleriyle ortaklıklar gösterir. Böylece, metaforların kişisel, toplumsal ve giderek de evrensel birtakım özellikleri vardır. Zaltman-Zaltman zihnimizin nasıl çalıştığı sorusunu, 7 + 4 derin metaforla çalıştığı biçiminde cevaplamaktadırlar: DENGİ, DÖNÜŞÜM, YOLCULUK, KAP, BAĞLANTI, KAYNAK, KONTROL + HAREKET, KUVVET, DOĞA, SİSTEM. İkinci grup derin metaforlar aslında birinci grup derin metaforların yan ögesi durumundadır. Bu çalışmada, Türkçede akıllı nasıl kavramlaştırdığımız sorusu ilk grupta yer alan 7 derin metafor bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak kişisel bir tercihle, söz konusu değerlendirme yapılmadan önce, akıllı bilinçli bir varlık olarak algılayıp algılamadığımız sorusuna cevap aranmıştır. Çünkü akıllı hangi derin metaforlarla kavramlaştırdığımız ve nasıl algıladığımızla akıllı öz bilinci olan bir *özne* veya öz bilinci olmayan, yalnızca birtakım eylemlere maruz kalan veya birtakım eylemlere konu olan bir *nesne* olarak algılayıp algılamadığımız arasında doğrudan bir ilgi olmalıdır. Çünkü akıl kimi zaman eylemlerin doğrudan kaynağı iken kimi zaman eylemlerin yalnızca aracıdır. Örneğin *akıl* (*havsala*) *alma-*, *akıl* (*sır*) *erme-* yüzey metaforlarında akıl DÖNÜŞÜM'ün kaynağı iken, *akıl ver-*, *akıl danış-*, *akıl öğret-*, *akıldan geçir-* vb. yüzey metaforlarında akıl DÖNÜŞÜM'ün aracıdır. Yine örneğin *akıllı çık-*, *akıllı git-* yüzey metaforlarında akıl bir KAP'tan diğerine hareket eden bilinçli bir varlık olarak algılanmışken, *akıldan kal-*, *akıldan tut-*, *akıldan çıkar-* yüzey metaforlarında akıl içine alan, içinde tutan veya dışında bırakan bir araç, bir KAP olarak algılanmıştır. Ancak bulgularımız göstermiştir ki aklın hangi derin metaforu yansıttığı ile *özne* ve *nesne* olması arasında anlamlı bir bağlantı yoktur.

Tablo 1'e göre, Türkçede 102 adet akıl yüzey metaforunun 33'ünde akıl *eyleyen*, yani *iradesi olan* bir *özne* (büyük olasılıkla bir *insan*) gibi algılanmıştır; 69'unda akıl herhangi bir *eyleme konu olan* ve herhangi bir *eyleme maruz kalan nesne* konumundadır. Aklın *nesne* konumunda olduğu yüzey metaforlarının 23'ünde akıl *doğrudan bir araç*, 46'sında ise *dolaylı bir araç* olarak değer görmüştür. Özellikle aklın *dolaylı bir araç* durumunda olduğu *nesne* algısı önemlidir. Çünkü bu yüzey metaforlarında, akıl *kendisine*, *kendisinde* veya *kendisinden* bir şey yapılan, *kendisine doğru*, *kendisinin içinde*, *kendisinin yüzeyinde* veya *kendisinden* hareket edilen bir nesnedir. Bu durum +A, +DA ve +DAn yer işaretleyicilerinden açıkça anlaşılmaktadır. Hareket ancak bir yerde, bir mekanda

gerçekleştiğine göre Türkçede akıl büyük oranda bir mekan ve hareket alanı, yani KAP gibi algılanmaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde, bir yüzey metaforunun genellikle birden çok derin metaforun ürünü olduğu görülmektedir. Ancak bu durum şaşırtıcı değildir. Zaltman-Zaltman, derin metaforların ayrı ayrı bölümlerde durmadığını, zihnimizde hemen her zaman iki ya da daha çok sayıda derin metaforun birlikte çalıştığını belirtiyorlar ve bunu *kavramsal harmanlanma* olarak adlandırıyorlar (s. 207). Zaltman-Zaltman derin metaforların zihnimizde hiyerarşik bir düzende yer aldıklarına ilişkin herhangi bir bilgi vermiyorlar. Buna rağmen, ilk aşamada derin metaforlar arasında bir hiyerarşi olması gerektiği izlenimi doğuyor. Çünkü insanın içinde bulunduğu boşluğu, kendisinin bu boşlukta bir hacim kapladığını, kendi bedenini de içine birşeylerin girip çıktığı ve içinde birşeylerin bulunduğu bir KAP olarak algılaması, kendisinde ve dış dünyada DENGE olduğunu algılamasından daha önce olmuş olmalıdır. Üstelik derin metaforların yapılaşma süreçleri de bir hiyerarşinin var olduğunu düşündürmektedir. Çünkü KAP daha kısa süreli gözlemlerin sonucunda bilişe yerleşen bir derin metafor algısı yaratırken, DÖNÜŞÜM daha uzun süreki gözlemler isteyen bir derin metafor algısı yaratmaktadır. Ancak derin metaforlar ister hiyerarşik isterse eşdeğer bir düzende olsunlar, sonuç olarak genelde birlikte çalıştıkları herhangi bir kavramla ilgili metafor çözümlenmelerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Akıl gibi son derece soyut bir kavramın görece anlaşılabilir, algılanabilir ve ifade edilebilir olması da ancak bu tür bir harmanlanmayla mümkün olmaktadır. Nitekim, bu çalışmada tek bir derin metaforun etkili olduğu çok az sayıda yüzey metaforu tespit edilebilmiştir; üstelik farklı bir bakış açısıyla, burada tek bir derin metaforun etkisiyle *dile geldiği* tespit edilen bir yüzey metaforda farklı derin metaforların etkileri de bulunabilir. Lakoff-Jhanson bir kavramın metaforlarının hiçbirinin bize kavramın boyutlarını eksiksiz, uygun ve kuşatıcı bir biçimde vermediğini söylüyorlar (2015, s. 129). Bu görüş, hem Zaltman-Zaltman'ın *kavramsal harmanlanma* yaklaşımına koşut bir görüştür hem de Türkçede salt deyimler bağlamında bile neden 102 adet yüzey metaforu tespit edilebildiğini açıklamaktadır: Akıl fiziksel dünyada kendisi hakkında doğrudan deneyimlerimizin olmadığı bir kavram olduğundan akıl metaforlarının her biri akli eksik olarak betimler; ancak hepsinin toplamı bize akılla ilgili bir fikir verir.

Tablo 2, akılla ilgili yüzey metaforların hangi derin metaforları yansıttığı konusunda şu genel bilgileri vermektedir:

YOLCULUK derin metaforu 75 yüzey metaforda,

KAP derin metaforu 46 yüzey metaforda,

KONTROL derin metaforu 46 yüzey metaforda,

DÖNÜŞÜM derin metaforu 28 yüzey metaforda,

KAYNAK derin metaforu 23 yüzey metaforda,

DENGE derin metaforu 12 yüzey metaforda,

BAĞLANTI derin metaforu 11 yüzey metaforda tespit edilmiştir.

Derin metaforlar çoğu kez birlikte işlemektedir. Nitekim Tablo 2'ye göre bir yüzey metaforda tek derin metaforun işlediği durumlar azdır. Bu derin metaforların sayısal sıklığı ise şöyledir (Tek derin metafor tespiti oldukça görece bir durumdur. Farklı bakış açılarıyla, bu derin metaforlara başka derin metaforların eşlik ettiği öne sürülebilir):

KAYNAK derin metaforu 12 yüzey metaforda,

KAP derin metaforu 5 yüzey metaforunda,

YOLCULUK derin metaforu 3 yüzey metaforunda,

DÖNÜŞÜM derin metaforu 3 yüzey metaforunda,

BAĞLANTI derin metaforu 3 yüzey metaforunda tek mercekle durumundadır.

Buna göre,

1- Akıl, *esen, kesen, uçan, sığan, gelen, giden, yürütülen, çıkan, alınan, verilen, duran, tutulan, gemi gibi yüzen veya yatan* hareketli bir varlıktır, sürekli YOLCULUK halindedir.

2- Akıl, *içine birşey sığabilen, birşey koyulabilen, içinde birşeyin kaldığı veya tutulduğu, içinden birşeyin çıktığı, uçtuğu, gittiği, kendisine birşeyin geldiği veya getirildiği* bir depo, bir mekan yani bir KAP'tır.

3- Aklın *ayanı* veya *terazisi birşeyle bozulabilir*; akıl *yerinden oynayabilir, beş karış, bir karış havada veya yukarıda olabilir*; insan kafeste tuttuğu kuş misali aklını elinden *kaçırılabilir*, oysa insan bazı şeyleri aklında *tutmak* veya birşeylerin aklında *kalmasını* sağlamak ister. İnsan tatları hiç birbirine uymadığı halde bazan aklını *peynir ekmekle yiyebilir*. Böylece akıl önemli bir KONTROL ve DENGE unsurudur. Kontrol ve denge genellikle arzulanan bir şeydir ama akla bazan rüzgarın bir şeye veya bir yere esmesi gibi birşey de *esebilir*. Böylece insan bazan bilinçli bir biçimde kontrolü elinden bırakır (Burada, Lakoff-Jhonson'da (2015, s. 40-44), tespit edilen İYİ OLAN (ERDEMLİ OLAN, BİLİNÇLİ OLAN, SAĞLIK VE HAYAT) YUKARIDADIR. biçimindeki temel yönelim metaforu ile çelişkili bir durum vardır. Çünkü aklın yukarıda olması ve uçması arzu edilen bir durum değildir. Ancak yine aynı araştırmacılar, BİLİNMEYEN YUKARIDADIR. metaforu ile İYİ OLAN YUKARIDADIR. metaforunun birbiriyle tutarlı olmadığını belirtiyorlar ve bunun nedenini her iki metaforun farklı deneyimlere dayanmasına bağlıyorlar (2015, s. 49). Böylece bilinemez, kavranamaz ve kontrol edilemez akıl aşağıda değil yukarıdadır.).

4- Akıl, *süzgeç benzeri birşeyleri süzen, bıçak gibi kesen, yumak gibi karışan, saat gibi duran, makine benzeri dağılabilen, bozulabilen, çalışabilen* bir araç, bir mekanizma yani bir KAYNAK'tır.

5- Akıl birşeye *yatınca*, akıl *dağılınca*, akıl *danışılınca*, birşey akla *durgunluk, şaşkınlık vb. verince*, akılda bir şey *tutulunca*, akıl *alınca*, aklını *kaçırınca*, aklını *koruyunca*, aklına *mukayyet olunca*, aklını *oynatınca* veya aklını *üşütünce* insan DÖNÜŞÜM'e uğrar; aynı insan akıl *verince*, akıl *öğretince* de karşısındakini DÖNÜŞÜM'e uğratar. Bunlar toplumun veya kişinin istediği veya istemediği tarzda dönüşümler olabilir.

6- Akıl, *danışılabilen, öğretilabilen, alınabilen, verilebilen* bir çare, bir ilaç gibidir. Aslında bu eylemlere konu olan şey bilgi ve deneyimdir. Bilgi ve deneyimlerin paylaşılması insanların birbiriyle ilişki içinde olmasını sağlar, toplumsal eklemlemeyi artırır. Böylece akıl BAĞLANTI merceğinden yüzeye bu ifadelerle yansır.

Bu çalışmada akıl metaforları akılla ilgili deyimler üzerinden kişisel gözlem yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır ve bu bakımdan bazı metafor temalarının hangi derin metaforlarla eşlendiği (mapping) görece bir görünümdeydir. Türkçede akıl metaforlarını tam olarak ortaya koyabilmek ve daha gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için 1- deyimler dışındaki diğer bütün yüzey metaforlara (atasözü, birleşik fiil, kalıpsöz gibi söz kalıplarına ve bunun dışında belirli bir formu olmayan bütün metaforik ifadelere) bakmak, 2- kullanımı odağa alarak derlemlerden yararlanmak ve böylece daha geniş bir veriye ulaşmak, 3- farklı ölçme yöntemleri (anket gibi) kullanmak ve 4- bu metaforları salt akıl

sözcüğü üzerinden değil akıl kavram alanında yer alan bütün sözcükler bağlamında ele almak gerekmektedir. Böylelikle, akıl kavramının Türk bilişinde nasıl yer aldığı, nasıl eşlendiği, kavramı en iyi temsil eden sözcüğün ne olduğunu ortaya konabilir.

Bilişsel anlambilimciler, genel olarak metaforların fiziksel ve toplumsal çevremizde yaşadığımız deneyimlerle ve içinde kendi bedenimizin de olduğu dış dünya gerçeklikleri konusundaki gözlemlerimizle oluştuğunu söylüyorlar. Bu ilk bakışta, metaforların toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebildiği izlenimini vermektedir. Ancak değişen, metaforik temalar ve derin metaforlar değil, yüzey metaforlarıdır. Başarının bir kültürde elmaya, bir kültürde mangoya benzetildiği yüzey metaforlar elbette birbirinden farklıdır. Ancak bu iki yüzey metaforunda da “Başarı insanı besleyen yiyecektir.” biçiminde ortak bir metaforik tema ve KAYNAK derin metaforu vardır. Öte yandan, bir kültürün ve bir toplumun kendi gerçeğinin inşasını sağlayan ağırlıklı derin metaforu bir başka kültürden ve toplumdan farklı olabilir. Bu noktada, bir toplumun göçer, geleneksel, yazılı veya dijital (elektronik) bir toplum olup olmaması (toplum türleri için bk. Ong, 1995), kullandığı merceklerin yani düşüncesine yön veren derin metaforların sayısında ve çeşitliliğinde değil ancak sıklığında belirleyici bir etkidir. Buna göre, aklın Türkçedeki bir grup yüzey metaforunda ağırlıklı olarak YOLCULUK, KAP ve KONTROL derin metaforlarını yansıttasının Türk toplumunun yapısıyla ne kadar ilgisi olduğu sorusu ancak, 1- Türkçede akılla ilgili bütün yüzey metaforlarının ortaya konmasından, 2- en azından farklı özellikteki bazı toplumlardaki akılla ilgili derin metaforlarla karşılaştırılmasından sonra cevaplanabilir.

KAYNAKÇA

- Ayık, H. (2009). Düşünceden dile felsefe ve metafor, *Milel ve Nihal* S. 6 / 1, s. 55-73.
- J. Derrida (2011). *Grammatoloji* (Çeviren: İ. Birkan). Ankara: Bilgesu Yayıncılık (Özgün Biçimi: Derrida, J. (1967). *De la Grammatologie*. Paris: Les Éditions de Minuit.).
- Black, M. (1962). *Models and Metaphors*. New York: Cornel Üniversitesi Yayınları.
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Evans, V. - Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics an Introduction*. Edinburgh: Edinburgh Üniversitesi Yayınları.
- Gen, S. (2015). *Özbekçede Metaforlar*. (Basılmamaş Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jameson, F. (1972). *The Prison of Language (A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism)*. Princeton Üniversitesi Yayınları. (Türkçeye Çevirisi: Jameson, F. (2002). *Dil Hapishanesi (Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü)* (Çeviren: M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.)
- Lakoff, G. - Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago ve London: Chicago Üniversitesi Yayınları (Türkçeye Çevirisi: Lakoff, G. - Johnson, M. (2015). *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil* (Çeviren: G. Y. Demir). İstanbul: İthaki Yayınları).
- Ong, W. (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi)* (Türkçeye Çevirisi: Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- Pinker, S. (2007). *The Stuff of Thought*, New York: Viking Yayınları.
- Taşdelen, V. (2015). Zihin durumları: hafıza ve idrak, *Türk Dili-Dilin Perdeleri Özel Sayısı* (S. 767-768). s. 115-120
- Kemal Yunusoğlu, M. (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerinde Metaforlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zaltman, G. - Zaltman, L. H. (2017). *Pazarlama Metaforları* (İngilizceden Çeviren: Ü. Şensoy). İstanbul: MediaCat Kitapları (Özgün Biçimi: Zaltman, G.- zaltman, L. H. (2008) *Marketing Metaphoria (What Deep Metaphors Reveal About the Minds of Consumers?)*. Boston: Harvard Business Yayınları.).

- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2018). *akıl* maddesi. Erişim adresi: www.tdk.gov.tr (30.07.2018).
- Zargan (İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce On-line Sözlük). *akıl* maddesi. Erişim adresi: www.zargan.com.tr (18.06.2018).